

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Inovovaná vzdělávací metodika pro kurs Ekonomie a životní prostředí II vzniklá v rámci projektu MOSUR v období 2012 - 2013.

Metodika byla v praxi aplikována v rámci magisterského kursu *HEN 445 Ekonomie a životní prostředí II* v podzimním semestru 2013 na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Autorky metodiky: Eva Fraňková, Naděda Johanisová

Katedra environmentálních studií FSS MU, Brno

Metodika pro kurs Ekonomie a životní prostředí II, jehož autorem je Naděda Johanisová, Eva Fraňková, podléhá licenci [Creative Commons Uvedte autora-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

Následující text shrnuje pět typů aktivit, které lze využít ve výuce zaměřené na hledání souvislostí mezi středoproudou ekonomikou a environmentálními a sociálními problémy na úrovni středoškolské či vysokoškolské. Každý typ aktivity je podrobně popsán na konkrétním v praxi uskutečněném příkladu, a současně je vysvětlen její obecnější princip (*zobecnění*), takže učitel může daný typ aktivity přizpůsobit vlastnímu tématu, textu apod.

Anotace kursu *HEN 445 Ekonomie a životní prostředí II* na FSS MU, v rámci něhož byly inovace-aktivity autorkami využity: "Tématem první části je kritická analýza hodnotových předpokladů ekonomie středního proudu v kontextu environmentálních a sociálních problémů dneška. V druhé části se kurs zaměřuje na rodící se alternativy v ekonomické teorii a praxi, zejména etické, bezúročné a družstevní bankovníctví, komplementární měny, družstva, sociální podnikání a komunitní pozemkové spolky. Během kursu student porozumí základním ekonomickým axiomům a bude schopen jejich kritické reflexe; prozkoumá vlastní postoje k některým ekonomickým stereotypům; získá základní znalosti o alternativních ekonomických systémech; bude schopen tyto systémy utřídít v koherentní celek; posílí svou schopnost mezioborové diskuse na probíraná témata; získá zkušenosti s kooperativní výukou; uplatní svou tvořivost při tvorbě a přednesu sokratovského dialogu."

Tato metodika nezahrnuje teorii, související s prezentovaným tématem. Zájemce odkazujeme na text: *Johanisová, N., 2013: Alternativní ekonomické systémy v souvislostech. str. 36 - 63 v: Gallayová, Z. a kol (eds.): Súčasná spoločnosť: výzvy a vízie. Technická univerzita vo Zvoleně, Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica*. Elektronická verze uvedené kapitoly dostupná u druhé autorky na e-mailu: johaniso@fss.muni.cz

Obsah:

1. Aktivita: Ekonomický růst - světla a stíny (psaní ve dvojicích, diskuse ve dvojicích, brainstorming, společná diskuse)
2. Aktivita: "Jak měřit bohatství národů?" (kritické čtení, vyplnění pracovních listů, diskuse ve dvojicích, společná diskuse)
3. Aktivita: Předpoklady fungování neviditelné ruky trhu: Diskuse nad skrytými předpoklady teorie dokonalé konkurence - všeobecné rovnováhy trhů (práce ve dvojicích, společná diskuse, shrnutí)
4. Co je pozitivní a co je normativní? Aktivita na procvičení konceptů pozitivní - normativní a tzv. léček v ekonomickém uvažování (práce s textem ve dvojicích, společná diskuse).
5. Aktivita: Simulační hra na téma fair trade: Je fair trade efektivní? (diskusní aktivita na bázi simulační hry)

1. Aktivita: "Ekonomický růst - světa a stíny" (psaní ve dvojicích, diskuse ve dvojicích, brainstorming, společná diskuse)

Trvání aktivity: Cca 20 minut až půl hodiny, vše závisí na délce diskuse a výkladu.

Pomůcky a potřeby: Nastříhané modré a zelené papíry (cca pětina stránky A4, stříháno napříč), lze nahradit bílými papíry označenými + a - . Tabule/flipchart. Případně připravené texty (powerpoint, průsvitné blány apod.) shrnující hlavní výhody a nevýhody ekonomického růstu.

Cíle aktivity: procvičení diskusních a naslouchacích dovedností, podpora kritického přemýšlení nad zajetými stereotypy, evokace resp. reflexe k tématu "ekonomický růst".

Postup:

1. Poté, co byl v rámci přednášky definován HDP a ekonomický růst, učitel rozdá dvojícím vždy modrý a zelený papír a požádá je, aby "zelení" napsali v bodech na papír přínosy indikátoru HDP a jeho růstu (pro člověka, společnost a přírodu) a "modří" aby se soustředili na jeho nedostatky a problémy (pro člověka, společnost i přírodu). Pokud se dvojice neznají, měly by se nejprve představit.
2. Po sepsání přínosů a rizik růstu (cca 5 minut) se dvojice obrátí k sobě navzájem a sdělí si, co napsali (cca 5-10 minut, lze vynechat při nedostatku času).
3. Poté následuje brainstorming: studenti diktují nejprve plusy, poté minusy růstu HDP a učitel píše na tabuli ve dvou sloupcích. V rámci brainstormingu většinou vznikne diskuse, ukáže se, že "klady" mohou být zároveň i "zápory".
4. V závěru lze shrnout klady a zejména zápory ekonomického růstu pomocí již připraveného schématu, které doplní a shrne dosavadní diskusi.

Poznámka: Aktivita klade poměrně vysoké nároky na učitele (nutnost pohotově reagovat a diskutovat).

Zobecnění: Tento typ aktivity lze využít vždy, když je třeba přemýšlet nad různými aspekty kontroverzních témat (např. technika, osvětlení). Lze jej také využít jako evokaci nebo reflexi různých témat.

2. Aktivita: "Jak měřit bohatství národů?" (kritické čtení, vyplnění pracovních listů, diskuse ve dvojicích, společná diskuse)

Trvání aktivity: 60 minut

Pomůcky a potřeby: Pro dvojice výtisk dvojčlánku: "*Marek Hudema: Státy můžeme ocenit podobně jako firmy (rozhovor s Parthou Dasguptou), Hospodářské noviny, 10. - 12. srpna, 2012*" a "*Marek Hudema: HDP už nestačí. OSN radí, jak měřit bohatství národů. Hospodářské noviny, 10. - 12. srpna, 2012*". Pro každou dvojici dva pracovní listy, z nichž první se týká prvního článku, druhý druhého. Učitel by měl mít v záloze informace o dalších tzv. indikátorech blahobytu či udržitelného rozvoje.

Cíle aktivity: Procvičení diskusních a naslouchacích dovedností, koncentrace na text a jeho analýza, procvičení kritického myšlení ve vztahu k tématu měření blahobytu, získání informace o konkrétním ekonomickém indikátoru.

Postup:

1. Učitel vysvětlí průběh hry. Studenti vytvoří dvojice, kterým učitel rozdá materiály. Zdůrazní, že každý ze dvojice čte pouze jeden text. Sdělí, zda si studenti smějí přímo v textu podtrhávat (cca 5 minut).
2. Studenti čtou texty (cca 10 minut)
3. Studenti vyplňují pracovní listy - vždy jen ten jeden, který se týká dotyčným studentem přečteného textu (15 minut).
4. Dvojice si navzájem sdělí hlavní body toho, co napsali (cca 8 minut)
5. Dvojice vybere jeden hlavní postřeh, vyplývající z diskuse ve dvojici, na němž se shodnou (případně naopak radikálně neshodnou) a který, jak se domnívají, bude pro ostatní zajímavý (3 minuty).
6. Dvojice sdělují v plénu každá svou vybranou myšlenku/názor/postřeh ostatním. Učitel moderuje vzniklou diskusi a pomocí otázek a vlastních vstupů doplňuje svůj pohled, případně v této či v další fázi podá výklad o jiných typech indikátorů vývoje společnosti.

Poznámka: Je dobré, když má učitel oba články přečtené a promyšlené a připraví si vlastní postřehy k tématu, které pak využije v diskusi nejlépe formou vhodně položených otázek. Pokud jeden z dvojice není schopen článek přečíst (např. je nevidomý), je možné pracovat jen s jedním z článků, přičemž druhý z dvojice shrne pro prvního obsah článku a společně pak mohou vyplňovat jeden z pracovních listů. Pokud je počet studentů lichý, může pracovat jedna trojice, či se může zapojit učitel. V příložených pracovních listech se poslední otázka týká tzv. sokratovského dialogu, což je metoda hodnocení v našem kursu, při níž dvojice či jednotlivci z řad studentů dekonstruuji některý středoproudý ekonomický předpoklad či

koncept prostřednictvím dialogu dvou fiktivních postav. Vzorem pro tuto aktivitu jsou platónské dialogy.

Zobecnění: Tento typ práce s textem a diskuse ve dvojicích lze použít všude tam, kde máme k dispozici dva články, vážící se z různých hledisek k jednomu tématu. Jednodušší varianta je práce s jedním textem (případně filmem) a jedním pracovním listem. I zde mohou dvojice diskutovat na různém obsahu svých vyplněných pracovních listů, vybrat jednu sféru shody/neshody a tu prezentovat ostatním.

Text pracovního listu č. 1 k aktivitě č. 2:

Pracovní list 1 : Marek Hudema: HDP už nestačí. OSN radí, jak měřit bohatství národů. Hosp. noviny, 10. - 12. srpna, 2012 (Diskuse o Inclusive Wealth Index)
Ize psát i na druhou stranu

1/Co mě zaujalo, co je pro mě nové?

2/Které pojmy by si zasloužily jasnější definici a proč?

3/S čím nesouhlasím/co je sporné? Proč?

4/Co v článku chybí či je nepřesně vyjádřeno? Čím bych text doplnil/a?

5/Napadá mě nad článkem nějaký námět pro sokratovský dialog?

Text pracovního listu č.2 k aktivitě č. 2:

Pracovní list 2 : Marek Hudema: Státy můžeme ocenit podobně jako firmy (rozhovor s Parthou Dasguptou), Hospodářské noviny, 10. - 12. srpna, 2012 (Diskuse o Inclusive Wealth Index) *Ize psát i na druhou stranu*

1. Shrňte v bodech, co zahrnuje nový indikátor a jak se používá:

2. Co vás zaujalo, co je přínosem nového indikátoru?

3. Kde jsou slabiny nového indikátoru?

4. Zkuste v přemýšlení Parthy Dasgupty najít aspoň jeden nevyřčený předpoklad (něco,co považuje P.D. za samozřejmé, co ale je podle Vás sporné) a vyjádřete ho slovy. Proč je podle Vás tento předpoklad sporný či mylný?

5. Napadá Vás nad textem nějaký námět pro sokratovský dialog? Jaký? (Pozn. Tzv sokratovský dialog je jedna z forem samostatných prací studentů a jejich hodnocení v rámci kursu Ekonomie a životní prostředí II.)

3. Aktivita: Předpoklady fungování neviditelné ruky trhu: Diskuse nad skrytými předpoklady teorie dokonalé konkurence - všeobecné rovnováhy trhů (práce ve dvojicích, společná diskuse, shrnutí).

Trvání aktivity: Cca 20 minut až hodina, vše závisí na délce diskuse a výkladu a počtu účastníků.

Pomůcky a potřeby: Kartonky cca 3x 20 cm, z nichž na každém je výrazně napsán jeden z předpokladů, které musí platit, aby platil model dokonalé konkurence. Připravené texty (powerpoint, průsvitné blány apod.) shrnující tyto skryté předpoklady, lze i namnožit pro studenty a v závěru rozdat (vlastní text - shrnutí předpokladů - viz dále).

Cíle aktivity: procvičení diskusních a naslouchacích dovedností, podpora kritického přemýšlení nad ústředním středoproudým modelem tzv. volného trhu.

Postup:

1. Poté, co bylo v rámci přednášky stručně shrnuto jádro modelu dokonalé konkurence (viz literatura doporučená výše str. 41 - 42), učitel rozdá dvojicím (případně trojicím) kartonky s předpoklady (pokud se dvojice neznají, měly by se nejprve navzájem představit). Pokud je dvojic méně, než kartonků, může učitel předem vybrat ty kartonky resp. předpoklady, které považuje za důležitější. Učitel poté každou z dvojic požádá, aby zapřemýšlela nad tím, zda:

a/daný předpoklad platí

b/pokud ne, zda chtějí, aby daný předpoklad platil

c/mohou přemýšlet i o tom, v které reálné situaci je "jejich" předpoklad používán

a/jako kdyby již platil či b/jako kdyby bylo dobré, kdyby platil.

Např. u předpokladu "Cenové signály dokonale odrážejí všechny náklady obchodních transakcí" mohou studenti diskutovat o tom, zda předpoklad v současné době v reálu platí, zda by bylo dobře, kdyby platil, a k bodu c mohou uvést známý výrok "rovná hrací plocha", který lze použít buď pro ospravedlnění neoliberalních resp. deregulačních zásahů (předpoklad již platí) nebo pro ospravedlnění tzv. internalizace externalit (bylo by dobré, kdyby platil).

2. Po cca deseti minutách se učitel začne ptát jednotlivých dvojic, jaké vymyslely odpovědi na uvedené otázky. Většinou dojde k diskusi nejen mezi učitelem a studenty, ale i mezi studenty navzájem. Jako u každé diskuse, i zde je důležitá moderace učitelem včetně zdořilého ukončení diskuse, pokud dojde k intenzivní diskusi mezi dvěma studenty, která vylučuje ostatní.

3. V závěru lze shrnout hlavní zjištění diskuse a poukázat na normativní charakter modelu dokonalé konkurence (blíže viz doporučený text, str. 38).

Poznámka: Aktivita klade poměrně vysoké nároky na učitele (nutnost pohotově reagovat a diskutovat).

Zobecnění: Tento typ aktivity lze využít vždy, když je třeba podnítit studenty k přemýšlení nad různými tvrzeními (i takovými, nad nimiž se běžně příliš nepřemýšlí) a ujasnit si v dialogu vlastní názor.

Podklad pro aktivitu č. 3: Předpoklady fungování neviditelné ruky trhu:

Předpoklady fungování neviditelné ruky trhu (podmínky platnosti teorie dokonalé konkurence)

1. Všichni účastníci mají dokonalé informace o budoucnosti
2. Cenové signály dokonale odrážejí všechny náklady obchodních transakcí. Neexistují externality (globální oteplování apod.)
3. Neexistují monopoly (jediný prodávající)
4. Neexistují monopsony (jediný nakupující)
5. Žádná individuální transakce nemůže ovlivnit trhy natolik, aby se změnila cena
6. Všechny výrobní faktory/kapitály (vyrobený kapitál, lidská pracovní síla, přírodní zdroje) jsou dokonale mobilní
7. Žádný výrobní faktor/zdroj není nezaměstnaný/nevyužitý
8. Neexistuje nic, co by se nedalo reálně koupit nebo prodat
9. Všechny obchody/směny/transakce na trhu proběhnou bez „tření“ (žádné transakční náklady)
10. Všechny obchody/směny/transakce proběhnou okamžitě (žádné zdržení v provedení transakce)
11. Neexistují žádné dotace ani jiné deformace/zkreslení trhu
12. Neexistují bariéry pro vstup na trh ani pro výstup z trhu
13. Neexistuje žádná regulace (právní omezení) tržních procesů a žádné zdanění
14. Každý je motivován pouze maximalizací svého osobního „užitku“, ten bývá měřen v penězích

(Upravila N. Johanisová podle Hawken et al., 2003: Přírodní kapitalismus, Mladá Fronta, Praha, str. 310. Orig. Natural Capitalism vyšel 2000)

4. Co je pozitivní a co je normativní? Aktivita na procvičení konceptů pozitivní - normativní a tzv. léček v ekonomickém uvažování (práce s textem ve dvojicích, společná diskuse).

Trvání aktivity: Vlastní práce s textem cca 20 minut, společná diskuse resp. vyhodnocení 10 - 30 minut podle počtu účastníků a délky diskuse.

Pomůcky a potřeby: Pracovní listy (viz níže), namnožené pro dvojice (až trojice).

Cíle aktivity: procvičení práce s textem, logického a kritického myšlení, diskuse ve skupině. Ujasnění konceptů normativní - pozitivní, ujasnění si vlastního názoru na historické změny v posledních 100 - 150 letech.

Postup:

1. Učitel rozdá dvojicím (případně trojicím) pracovní listy (viz níže). Učitel poté každou z dvojic požádá, aby si text nejprve celý přečetla, a pak společně zpracovala písemné odpovědi na otázky v něm položené. Ideálně by odpovědi měly být společným výstupem dvojice, resp. trojice studentů.

2. Po ukončení této části práce podle dostupného času. Buď učitel vyzve studenty ke společné diskusi nad otázkami v hodině, anebo pracovní listy vybere (poté, co se na ně studenti podepsali třeba i fiktivními jmény a poznali si je, až jim je učitel bude v další hodině vracet).

3. V případě diskuse přímo v hodině studenti postupně sdělují, co na kterou otázku odpověděli, nejlépe je postupovat podle jednotlivých otázek, tedy nejprve probrat otázku 1, 2 atd. Učitel přijímá a shrnuje odpovědi studentů, vyvolává diskusi ke kontroverznějším odpovědím, může sdělit vlastní názor či souhlas/nesouhlas s některým tvrzením. Na závěr může shrnout hlavní body diskuse a vrátit se k pojmům pozitivní - normativní.

4. Pokud učitel pracovní listy vybere, osvědčilo se sepsat odpovědi všech do jednoho pracovního listu (s vypuštěním odpovědí, které se dublují apod.). Po vytištění a namnožení vzniklého výstupu ho lze studentům rozdat v další hodině, požádat je, aby výstup ve dvojicích pečlivě přečetli a aby každá dvojice v diskusi vymyslela jednu otázku, kterou v nich text vyvolal (případně lze dvojice požádat, aby se zaměřili na to, s čím nesouhlasí, čemu nerozumí, či co je pro ně novým a zajímavým postřehem). Zároveň se původní pracovní listy rozdají studentům zpátky. Shrnutí výstupů aktivity lze navíc vložit na webovou stránku předmětu.

5. V závěru se lze vrátit ke konceptu normativní - pozitivní a v diskusi propojit téma této aktivity s tématem aktivity č. 3 (blíže viz doporučený text, str. 38).

Zobecnění: Tento typ aktivity lze využít vždy, máme-li zajímavý text, jehož analýza pomůže studentům na konkrétním příkladu aplikovat obecnější pojmy.

Pracovní list k aktivitě č. 4 (text by měl vyjít na jednu stránku A4):

Dvojice – jména:

Samuelson, P. a W. Nordhaus, *Ekonomie, Svoboda, Praha, 1991, str. 852* (zdůvodnění prospěšnosti ekonomického růstu v úvodu kapitoly Teorie ekonomického růstu):

Při studiu procesu ekonomického růstu bychom se však také měli snažit pochopit, co znamená růst pro obvyčejného člověka. Aby bylo patrné, co ekonomický růst přinesl Americe, vraťme se o jedno století zpět do roku 1888 a podívejme se na každodenní existenci tehdejší rodiny. Většina lidí pracovala na farmách 10 až 12 hodin denně, 6 až 7 dní v týdnu. Průměrný pracovník si obvykle vydělával 1 dolar na hodinu v dnešních cenách. Jaké statky a služby se za tak hubený výdělek daly koupit? V průměrném obydlí nebyla ani elektřina, ani telefon, ani radio nebo televize či stereozařízení, ani tekoucí voda, ani záchod, ani ústřední vytápění. Místní doprava byla převážně po svých nebo na koni po nevydlážděných cestách a těch několik málo šťastlivců, kteří mohli cestovat do sousedního města, jelo vlakem. Veřejné zdravotnictví bylo primitivní a v boji proti mnoha obávaným nemocem té doby bylo k dispozici jen málo bezpečných a účinných léků.

Text v rámečku je převzatý z nesmírně vlivné americké učebnice ekonomie. Implicitně zdůvodňuje prospěšnost ekonomického růstu v minulosti a v současnosti, v USA i v ostatních zemích. Pokuste se na něj podívat kritickým očima v rámci tréningu na sokratovský dialog. **Odpovězte (STRUČNĚ) na následující otázky:**

1. Jde o text pozitivní (popisující pouze fakta), nebo normativní (vycházející z určitých, byť nevyjádřených hodnot?). Pokud to druhé, o které hodnoty jde?

2. Je v případě tohoto textu mezi pozitivním a normativním ostrý předěl? Proč ano nebo proč ne?

3. Fritjof Capra i autoři knihy Přírodní kapitalismus volají po "holistické" (celostní, beroucí v úvahu celek, nejen části) ekonomii (a ekonomice). Splňuje uvedený text toto kritérium? Pokud ne, kterou část celku vynechává?

4. Zkuste vypsát některé protiargumenty, které zpochybňují uvedený text jako argument pro ekonomický růst.

5. V úvodu učebnice autoři varují před několika léčkami v ekonomickém uvažování (str. 7 až 9). Patří sem *nedodržování principu "za jinak stejných podmínek" (ceteris paribus), omyl "poté, tedy proto" (předpoklad, že když B následuje po A, je B nutně důsledkem A), omyl "usuzování z části na celek", kdy se domníváme, že to, co platí pro část, musí nutně platit pro celek, a "subjektivnost" (ekonom je zajatcem svých apriorních představ)*. Upadl uvedený text do některé z těchto léček? Do které (kterých a proč?) Pište prosím na druhou stranu. Vždy uveďte, kterou léčku máte na mysli.

5. Aktivita: Simulační hra na téma fair trade: Je fair trade efektivní? (diskusní aktivita na bázi simulační hry)

Trvání aktivity: cca 40 - 50 minut trvání vlastní simulační hry, cca 30 -40 minut beseda se zástupcem fair trade organizace a krátké písemné zpětné vazby studentů k obsahu a průběhu hry

Pomůcky a potřeby: Namnožené textové podklady pro obě strany (lze pro několik lidí společně), velké cedule (např. čtvrtky) s nápisy - názvy obou stran, které lze upevnit na opačné stěny, tabule/flipchart (není nutné), případně Fair Trade dobrota typu sušenky, bonbóny, čokoláda apod. coby odměna pro vítěznou skupinu, papírky (pětinky papíru A4) na zpětnou vazbu ke hře, zvonek na měření času.

Důležitá poznámka: Hra proběhne optimálně, pokud se nám podaří pozvat do druhé části hodiny zástupce některé organizace, zaměřené na fair trade (v Praze např. Ekumenická akademie, v Brně sdružení Na Zemi), který/á zodpoví otázky studentů. V opačném případě může tuto roli převzít učitel.

Cíle aktivity: Procvičení diskusních a naslouchacích dovedností, koncentrace na text a jeho analýza, procvičení kritického myšlení ve vztahu k tématu efektivity a fair trade, evokace zájmu o téma fair trade, získání nových informací a povzbuzení motivace se o téma dál zajímat.

Postup:

1. Před začátkem hodiny: Učitel upevní na protilehlé stěny místnosti/učebny dva nápisy: "Nuevo futuro" (jedná se o autentický název družstva drobných pěstitelů kávy v Kolumbii) a "Liberální institut" (jedná se o autentický název neoliberálně zaměřeného českého think tanku). Nachystá židle do dvou oddělených skupin a připraví v prostoru mezi nimi tři židle pro porotu. Na tabuli napíše: "Je fair trade efektivní? Ano! Ne!"

1. Na úvod může učitel udělat krátký brainstorming na téma "co je efektivita" a poté stručně shrnout definici alokační a zejména produkční efektivnosti (5 minut).

2. Učitel rozdělí studenty na dvě skupiny a současně vybere z řad studentů tři členy poroty, kteří budou posuzovat kvalitu výkonu obou skupin z hlediska formy i obsahu. Pokud je přítomen zástupce organizace fair trade, stává se jedním z členů poroty (porota by ale měla vždy mít lichý počet členů). (3 minuty)

3. Učitel všem vysvětlí principy simulační hry (důležitost vžití se do hry a hraní naplno, otevřený konec: hodně záleží, jak se studenti ve hře budou angažovat, jakou zvolí strategii, apod.; studenti by v žádném případě neměli své texty číst, maximálně si mohou udělat v bodech poznámky) a pravidla hry: "Skupina 1 představuje kolumbijské pěstitele kávy, členy fair trade družstva. Skupina 2 představuje ekonomy, členy Liberálního institutu. Skupina 1 bude hájit tezi, že fair trade JE efektivní, skupina 2 bude hájit tezi, že fair trade NENÍ

efektivní. Všichni mají 15 minut na pročtení podkladů a přípravu obhajoby své teze. Každá skupina si během těchto 15 minut připraví 2 – 3 argumenty, které považují pro svou tezi za nejpřesvědčivější. Pak si střihnou a kdo vyhraje, volí si, zda začíná. Důležité: Ti, kdo budou druhí, nemusí bezprostředně reagovat na teze soupeře (to až v druhém kole). Každá skupina má 5 minut na prezentaci svého pohledu, prezentují vybraní zástupci (1 nebo více). Pak mají obě skupiny 10 minut na to se poradit a pak ještě každá skupina jedna po druhé 3 minuty na reakci na argumenty protistrany, vznesené v prvním kole. Nakonec porota vyhodnotí, kdo byl přesvědčivější. Následuje společná diskuse.

Po vysvětlení principu simulační hry obecně a pravidel této konkrétní hry se učitel neopomene zeptat, zda všichni principům a průběhu hry porozuměli a zeptá se, zda má někdo dotaz. Poté zazvoní na zvoněk a hra může začít. Zvonkem pak označuje všechny předěly ve hře (začátek prvního kola, začátek porady, začátek a konec druhého kola). (Vysvětlení obsahu hry cca 5 minut)

4. Proběhne samotná hra, celková doba trvání je 45 minut (15 minut příprava, 2x5 minut první kolo, 10 minut další příprava, 2x3 minuty druhé kolo). Porota se poradí a vyhlásí vítěze (případně rozhodne o tom, že výsledek je nerozhodný). Své rozhodnutí zdůvodní. Vítězná skupina obdrží případnou odměnu. (50 minut)

5. Studenti s učitelem (případně s hostem z fairtradové organizace) dají židle do kruhu, posadí se a zbytek hodiny stráví diskusí, nejprve nad tím, jak se v rámci hry cítili (reflexe hry) a poté nad tématem fair trade. Během hry pravděpodobně vyvstaly různé otázky, takže diskuse by měla probíhat formou otázek a odpovědí. Na závěr lze účastníkům rozdat papírky (pětina listu A4), kde vyjádří a/novou myšlenku resp. informaci či pocit, s nimiž z hodiny odcházejí, případně novou otázku, kterou si po prožití aktivity kladou (30-40 minut). K papírkům se učitel může vrátit v další hodině.

Zobecnění: Tento typ simulační hry lze hrát na jiná podobná témata, jádrem je debata typu "ano-ne", která nutí účastníky třídit a hodnotit informace a učit se argumentovat. Hra zároveň vzbudí zájem o dané téma, může proto sloužit i jako evokace k rozsáhlejšímu tématu. Podstatné je dát vždy účastníkům k dispozici informační podklad (pro uvedenou hru na téma fair trade viz podklad dále). Alternativně či navíc lze zadat literaturu, kterou si účastníci přečtou s předstihem. Je zde však riziko, že ne všichni si daný text přečtou, ne všichni, kdo text četli, přijdou apod.

Podklad pro aktivitu č. 5: libreta pro obě skupiny

Libreto č. 1

Liberální institut:

Je fair trade efektivní?

NE

Jedná se o simulační hru, tedy hru, která má otevřený konec a jejíž úspěch závisí na tom, jak se dokáží hráči vžít do svých postav. Zkuste se tedy uvolnit a vžít do hry. Měla by to být pro vás i pro přihlížející zábava, tak trochu "show". Liberální institut je český think tank, který vychází z hodnot neoklasické ekonomie a k fair trade se staví skepticky. Vaším základním úkolem je zvolit ty nejlepší argumenty (níže) a co nejpřesvědčivěji je v prvním kole prezentovat, a to během pěti minut. Samozřejmě, můžete vymyslet i jiné argumenty. Všechny by však měly být argumenty pro to, že fair trade není efektivní - ve smyslu neoklasické ekonomie. Během prvního kola pečlivě zaznamenávejte to, co řekne váš protivník - kolumbijské družstvo fair trade, které bude efektivnost fair trade hájit. Budete pak mít čas (asi pět minut) se poradit a pak bude každá strana ještě vždy tři minuty reagovat na to, co řekl protivník v prvním kole. Opět můžete vycházet jak z argumentů níže, tak z těch, které vás samy napadnou.

Postup: Nejprve se ve skupině navzájem představte, pak si všichni pečlivě přečtěte a promyslete argumenty. Zvolte ze svých řad facilitátora/moderátora/y (zajistí, aby se všichni dostali ke slovu), zapisovače (vašich argumentů i slov „protivníka“), a toho/ty, kdo budou vaše názory prezentovat. V diskusi rozhodněte, které z předložených argumentů přednostně zvolíte pro první kolo. V prvním kole také pečlivě sledujte, co říká protivník, abyste pak mohli v druhém kole na jeho argumenty adekvátně reagovat.

Pozn. Důležitý je vždy jak obsah, tak forma sdělení. Snažte se proto hovořit přesvědčivě. Můžete si i roli řečníka rozdělit - může vás hovořit i několik. V žádném případě teze nečtěte! Můžete ale chvílemi nahlížet do vlastních poznámek.

Proč ne? (některé argumenty)

V tržní ekonomice by cena měla být aktuálním výsledkem střetu nabídky a poptávky, a ne výsledkem předchozí dohody. V takovém případě se ztrácí signály neviditelné ruky trhu: Například když cena kávy klesne, je to signál, že je převis nabídky nad poptávkou a někteří výrobci pak trh opustí a mohou přejít do oblastí, kde je naopak převis poptávky nad nabídkou. Když ale existuje dlouhodobá dohoda o vyšší výkupní ceny, je tento mechanismus paralyzován. Není poznat, že je výroba neefektivní.

Jakékoliv narušení tržního systému (jako např. systém fair trade) způsobuje neefektivitu, protože ceny pak nezprostředkovávají ty správné signály. Fair trade tak podporuje nadprodukcí, protože uměle vysoká výkupní cena udržuje pěstitele v daném odvětví, i když např. nízká tržní cena informuje, že by se měli přeorientovat na produkci něčeho jiného.

Systém fair trade je protekcionistický a deformuje trh.

Pokud producenti mají jisté výkupní ceny (a navíc dlouhodobou smlouvu, která zaručuje, že mají zaručený odbyt), tak se nesnaží o snižování nákladů, nejsou motivováni k úsporám a inovacím. Cena je tak vyšší, než by mohla být ve chvíli, kdy by je dostatečný tlak konkurence nutil výrobu zlevňovat. Anebo toho vyrobí relativně méně, než by jinak vyrobili. Opět tedy dochází k neefektivnosti.

Pokud je dlouhodobě garantovaný odbyt a garantovaná cena, může dojít k tomu, že nejsou všechny zdroje maximálně využity k uspokojování našich potřeb.

Normativní koncepty, jako je fair trade, nemají místo v tržní ekonomice, která by měla být hodnotově neutrální, pokud chce dospět k maximální efektivitě.

Fair trade je přinejlepším obchodní trik, obohacují se na něm převážně obchodníci – většina peněz stejně nejde producentům v rozvojových zemích, takže jde vlastně o podvod. Přizívají se na něm navíc i další nevládní organizace, které se tváří, že rozvojovým zemím pomáhají, přitom na systému také profitují.

Fair trade je nespravedlivý, protože protěže malou skupinku producentů, kteří mají vysoké výkupní ceny oproti zbývajícím většině, která má ceny o to nižší. Takže fair trade vlastně jen prohlubuje nerovnosti.

Fair trade je neefektivní, protože kontrola v rámci systému je nedostatečná a pravidla stejně nejsou dodržována.

Mnohem efektivnější než fair trade je přímá finanční a materiální podpora rozvojových zemí.

Zpracováno s použitím článku Evy Fraňkové v časopise A2, 30. 9. 2010 a vzdělávacích materiálů Společnosti pro fair trade.

Libreto č. 2

Fairtradové družstvo Nuevo Futuro z Kolumbie:

Je fair trade efektivní?

ANO

Jedná se o simulační hru, tedy hru, která má otevřený konec a jejíž úspěch závisí na tom, jak se dokáží hráči vžít do svých postav. Zkuste se tedy uvolnit a vžít do hry. Měla by to být pro vás i pro přihlížející zábava, tak trochu "show". Družstvo Nuevo Futuro je skutečné družstvo, jeho název znamená "Nová budoucnost". Vaším základním úkolem je zvolit ty nejlepší argumenty (níže) a co nejpřesvědčivěji je v prvním kole prezentovat, a to během pěti minut. Snažte se vybrat ty nejlepší argumenty. Ne přijmout definici efektivnosti, jak ji prezentuje mainstreamová ekonomie, nicméně o efektivnosti by měla být řeč. Během prvního kola pečlivě zaznamenávejte to, co řekne váš protivník - český neoliberalní think tank Liberální institutu, který vychází z pozic neoklasické ekonomie. Budete pak mít čas (asi pět minut) se poradit a pak bude každá strana ještě vždy tři minuty reagovat na to, co řekl protivník v prvním kole.

Postup: Nejprve se ve skupině navzájem představte, pak si všichni pečlivě přečtěte a promyslete argumenty. Zvolte ze svých řad facilitátora/moderátora/y (zajistí, aby se všichni dostali ke slovu), zapisovače (vašich argumentů i slov „protivníka“), a toho/ty, kdo budou vaše názory prezentovat. V diskusi rozhodněte, které z předložených argumentů přednostně zvolíte pro první kolo. V prvním kole také pečlivě sledujte, co říká protivník, abyste pak mohli v druhém kole na jeho argumenty adekvátně reagovat.

Pozn. Důležitý je vždy jak obsah, tak forma sdělení. Snažte se proto hovořit přesvědčivě. Můžete si i roli řečníka rozdělit a může vás hovořit několik. V žádném případě teze nečtěte! Můžete ale chvílemi nahlížet do vlastních poznámek.

Proč ano? (některé argumenty)

Ekonomické modely jsou zjednodušené, realita je jiná.

Neexistuje rovná hrací plocha a nedeformovaný, dokonalý volný trh.

Tržní cena není spolehlivý orientační bod, protože často nezahrnuje negativní externality: negativní důsledky ekonomické aktivity pro životní prostředí či v sociální oblasti, které se neodrážejí v ceně. Fair trade družstva ale díky minimální výkupní ceně a jistotě odbytu mohou externality internalizovat. Nemusí se účastnit tzv. závodu ke dnu.

Model tržní ekonomiky počítá s cenou, která se ustálí na určité rovnovážné hodnotě. Ceny na světových trzích ale nejsou stabilní, právě naopak. Tyto ceny se mohou radikálně měnit v průběhu měsíců, týdnů, ba i dnů, ale založit plantáž kávovníků trvá několik let.

Tržní model předpokládá stejně silné hráče na obou stranách, drobní pěstitelé ale nemohou rovnocenně vyjednávat s překupníky, kteří jsou mobilnější, mají větší znalosti o cenách na trhu, mají třeba místní monopol na odběr. Fair trade má doplňující efekt v tom, že pomůže drobným producentům vytvořit odbytová družstva, ty pak mají lepší pozici na trhu s kávou, i když pak družstvo přestane spolupracovat s hnutím fair trade.

„Efektivnost“ hodnotí účelnost vynaložených prostředků k dosažení určitého cíle, ale nehodnotí etičnost či smysluplnost tohoto cíle samotného.

„Efektivnost“ je poměr vstupů a výstupů (přičemž cílem je co nejméně vstupů a co nejvíce výstupů). Pokud jsou však tyto vstupy a výstupy vyjádřeny v penězích, nemusí to nic říkat o efektivnosti v oblasti spotřeby energie (fosilní, ale i některá bio – energie je uměle levná, protože její cena nezahrnuje externality) anebo o efektivnosti třeba ve sféře zaměstnanosti, či podílu smysluplné práce, či sociální udržitelnosti.

Fair trade je efektivní, protože dosahuje kýžených efektů/cílů (cíle zmíněné výše, nebo: snížený tlak na půdu a ekosystémy, dlouhodobá zaměstnanost, podpora drobných zemědělců, omezení chudoby atd.). To, že tyto cíle nelze přesně změřit v penězích, neznamená, že jsou méně hodnotné, nežli cíl: co nejvíce vyrobit za co nejméně peněz.

Fair trade navazuje na středověký koncept spravedlivé ceny: Tomáš Akvinský se domníval, že cena musí být spravedlivá: odrážet náklady a k nim přidat jen tolik, aby byl umožněn důstojný život výrobce, prodejce i spotřebitele. Pokud tomu tak není a některý článek v řetězu strádá (může to být i příroda), je cena nespravedlivá.

Zpracováno s použitím článku Evy Fraňkové v časopise A2, 30. 9. 2010